

Ростислав Балабан

ЯКІСТЬ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

В Україні наявна фасадна демократія з теоретичним народовладдям. Суспільство слабо організоване і не готове до самоврядування. Держава намагається реалізовувати проект «соціальної держави», але не спроможна дійти до низового рівня. Зміна повноважень чи регламентацій не змінюватимуть першооснов існуючої системи. Варіант розвитку можливий через еволюцію соціальної стратифікації, тобто зміни соціальної структури, які можливі за рахунок розвитку реальної економіки.

Ключові слова: фасадна демократія, народовладдя, самоврядування, політична система.

Rostyslav V. Balaban The quality of the rule of people in Ukraine. In Ukraine is observed the fazade democracy with theoretical rule of people. The society is weakly organized and unready for self-governing. The state is going to realize the project of "social state", but isn't unready to reach the lowest level. The changes in competences and regalements wouldn't change the grounds of the existing system. The way of development is possible only with the help of evolution of social stratification, which constitute their self the changes in social structure, which are possible only in the case of economic development.

Key words: fazade democracy, rule of people, self-governing, political system.

Термін «народовладдя» може сприйматися більшою мірою популістським, аніж науково-практичним. При цьому фактично за всіх політичних укладів (від тоталітарних до

демократичних) можновладці звертаються до ідей народодовладдя.

Відомий досвід СРСР, де ідея народодовладдя була піднесена в ранг культу і вся політична система базувалася на принципах народодовладдя. Інший приклад наших часів лівійська – джамахірія, де відкидаються вибори, партії і таке інше, а натомість в основі ідея прямого народодовладдя; так само до принципів народодовладдя звертається Швейцарія – країна референдумів. Зрештою, США проголошують себе оплотом демократії, що має на увазі народодовладдя. Навіть в назвах ряду країн наявна ознака проголошення вектора народодовладдя, зокрема Китайська Народна Республіка, де «республіка» означає виборність влади, а «народна» підкреслює певну її якість. До речі, свого часу була проголошена Українська Народна Республіка, що своєю назвою теж говорила про народну владу. В принципі, у назві УРСР Українська Радянська Соціалістична Республіка теж відображається ідея рад як елементу народодовладдя.

Ідея народодовладдя відкидається, хіба що, в ортодоксальних абсолютних монархіях, де влада визнається лише за монархом і то з інтерпретацією, що суверен діє (править) заради свої підданих, тобто свого народу.

У цьому контексті і сучасна Україна не заперечує своє прагнення до демократичного укладу як прийнятої форми політичного лаштунку. Україна має всі формальні ознаки соціальної народної республіки з місцевим (народним) самоврядуванням із загальним рівним виборчим правом. Партії, обрані до Верховної Ради України, як мінімум проголошують, що діють від імені народу і є його представниками. Нещодавно використовувався навіть слоган «народний Президент», підкреслюючи значимість народу і певну якість управління при Президенті В. Ющенку, щоправда, його наступник В. Янукович уже не використовує таке визначення, але однозначно не буде вживатися термін «не народний», так чи інакше маючи на увазі, що влада є народною.

Незважаючи на наявність усіх формальних інститутів для здійснення народодовладдя, – українські реалії демонструють прірву між реальною демократією (ми навіть не маємо на увазі – ідеальну модель) і тим, що є в наявності. У цьому і полягає український парадокс.

З одного боку, наявні місцеві органи влади, місцеві ради; наявна законодавча база, ратифікована європейська хартія місцевого самоврядування і таке інше. Але, з іншого боку, ми можемо констатувати, що місцеве самоврядування не ефективно, тобто не працює. Якщо ми маємо позитивні приклади місцевого управління, то вони переважно через харизму місцевого лідера, а не внаслідок роботи системи. Влада на різних рівнях, як обрана так і призначена, не те що не представляє народ, а навіть якісно не обслуговує його потреби. Представництво у Верховній Раді вже давно визнане як представництво фінансово-промислових груп і кланів, що не пов'язані зі суспільством.

Насправді, в Україні ми маємо деформовану політичну систему, в якій відповідні державні органи та інститути вже не виконують покладеної на неї функції.

Представницькі органи різних рівнів перестали навіть номінально представляти інтереси народу, вони комерціалізувались і паралельно стали клубним інститутом захисту корпоративних інтересів, причому під корпораціями не мається на увазі соціальні мережі, а саме комерційні структури і псевдокомерційні, які існують лише за рахунок доступу до влади.

Виконавчі органи усіх рівнів працюють в режимі «все заборонено, але ...», при цьому процедурно гальмуючи різнопланові ініціативи, в тому числі розвиток малого і середнього бізнесу.

З іншого боку, місцеві органи влади, як виконавчі комітети (адміністрації), так і ради, є заручниками. Місцеві бюджети не мають наповнення для вирішення поточних питань, а тим більше здійснення розвитку регіону. При цьому обрана влада намагається видаватися достойно в лиці споживацького виборця, а тому іде на незаконні оборудки. Виручений зиск іде приватним особам, а частково на певні поліпшення, як-то паркан, освітлення, ремонт тощо. Така модель набрала обертів, і учасники зацікавлені в її збереженні.

Певні ознаки, які говорять про якість влади, ми бачимо навіть, коли Президент (або Прем'єр) перевіряє (дивиться) якість будівництва мостів і доріг, що не є його прямою функцією і теж відповідає моделі ручного управління з царем-батюшкою, який розбереться і наведе

порядок. Але цього нестане́ться, оскільки до приїзду «батьошки» все вимивається і вичищається, міліція наводить порядок і навіть на цінниках на ярмарках пишуть задекларовані ціни, які, звісно, не відповідають реаліям.

Уже стало класикою, що дороги слідування високопосадовців роблять якісними, прибраними і освітленими. Відповідно, вони і бачать такою Україну, проїжджаючи, наприклад, від вул. Банкової до своєї оселі. Навіть взимку в першу чергу прибираються дороги, дотичні до містечкових керівників. Усе це ознаки ручного управління, тобто я знаю і вирішу, замість створю систему, за якої асфальтуватиметься, прибиратиметься і так далі, не залежно від того, мешкає поруч Президент, чи спікер.

Свого часу «ручне управління» було закладене з метою вирішення питань народного господарства, соціальних проблем тощо. Воно чинилося «народною владою», яка повалила монарха. Тоді перші особи особисто перевіряли і об'єкти, і якість. Високо цінувалося, що керівник знає, що відбувається на місцях. Цінувалося, коли перший секретар парткому рано-вранці йшов пішки і дивився, як прокидається місто, чи район, і до наради вже знав якісь нюанси. В той час керівник відповідав за все, навіть за врожай.

Ще в 1990-их поява перших осіб у громадських місцях автоматично забезпечувала (підтверджувала) їм рейтинг.

Сьогодні ситуація змінилася. Багато хто з чиновників обріс охоронцями, створивши власну зону комфорту в маєтку і кабінеті. Сучасне «ручне управління» чиниться формально для покращання абстрактного блага і реально – з врахуванням особистих інтересів.

Доступ громадської ініціативи як прояв інтересів обмежений. Відсутнє поле комунікацій між народом і владою. Можна сказати, що вкрай обмеженою територією комунікацій є кілька комунікаційних інкубаторів у вигляді телепередач. При чому представники еліти там комунікують між собою, що не заміняє широку площину обміну інформації ініціатив і потреб. Більше того, партійні вибори ліквідували громадські приймальні, а з ними «розчинилися» приймальні депутатів Верховної Ради, хоча на папері вони наявні. Хоча б в період виборчої кампанії кандидат, як майбутній носій влади, комунікував з народними масами, отримуючи певний пакет інформації.

Комунікації в останніх кампаніях перетворилися на такий варіант «бігборд-народ», під час якого народ читає слоган з бігборда, який написав політтехнолог, котрий вважає, що він актуальний на цей час.

Таким чином, принципи народовладдя системно відсутні в політичній системі України. Політичний і суспільний устрій скоріше відповідає стільниковій моделі.

Ми як дослідники маємо відповісти про статус і місце народу, який все ж присутній під час здійснення влади, виборчого процесу і обрання, прочитанні політичних слоганів і спогляданні баталій.

Громадяни віддзеркалюють «свою» політичну владу, формують власну зону комфорту в межах помешкання. Територія суспільного, там, де має проявлятися народовладдя (самоврядування), лишається занедбаною. Спільні незначні зусилля можуть привести до помітних результатів. Але виявляється найскладнішим організуватися і вчинити спільно дії. Тому часто низку дрібних питань, з яких насправді і складається життя, місцева громада покладає на центральну владу, як писалося вище – на «царя-батюшку».

Зазвичай центральна влада не здатна в повному обсязі і в потрібному місці виконати всі «дрібні питання». Тим більше, з рухом коштів від центрального апарату до низового (там де буде виконуватися «дрібне питання») відбувається фінансування ряду ланок цього шляху, тобто державного апарату. Як наслідок, система стає зацікавленою до збільшення ланок влади, тобто розростання бюрократичного апарату. Прагнучи контролю і ефективного використання, виникають контролюючі органи і інстанції, в тому числі контролюючі органи над контролюючими. Як ми бачимо, в цьому ланцюгу випадає кінцева ланка, а саме – виконання «дрібного питання». Більше того, його собівартість стає неконкурентно високою. Не виключено, що ефективніше було б пряме фінансування іноземної компанії з іноземним персоналом для виконання «дрібного питання», без утримання гігантського вітчизняного держапарату.

Як мінімум, ми хочемо навести два принципи управління і показати всю абсурдність української моделі. Відомо, що Україна зазнавала стихійного лиха, зокрема повинь в Карпатах. Держава фінансувала роботи з їх усунення, а політична влада прагнула продемонструвати

масштабну роботу. Як наслідок, на місце стихійного лиха звозилася найкраща техніка і масштабно все демонструвалося. Проте обсяги робіт не адекватні витраченим коштам. Місцева громада не задоволена і не брала участі в ліквідації в межах цього фінансування, але при цьому учасники державного апарату зацікавлені в такому фінансуванні. А після завершення «проекту» продовжилися роботи контролюючих органів, які все одно потребують утримання і фінансування.

Інший варіант демонструє Японія, яка після стихійного лиха – цунамі 2011 р. приймає рішення і видає через центробанк гігантську суму на кредити громадянам під менше ніж 1% річних. Ці громадяни за власної ініціативи відновлюють інфраструктуру, з часом повертають кошти, а «проект» не потребує надмірних перевірок.

Це діаметрально протилежні принципи здійснення управління. І в першому, і другому варіанті задіяна держава, але другий приклад демонструє механізм залучення громадської участі й ініціативи.

Ми вперше говоримо, що українське суспільство не готове до здійснення народовладдя. Йдеться не про глобальний чи лозунговий рівень, а про конкретну дрібну місцеву роботу. Сподіваючись на самоосвіту чи просвітництво, потрібно розуміти, що це важливо і потрібно, але потребуватиме тривалого часу. Зміна законодавчої бази, повноважень, регламентацій і так далі – не змінить суті існуючої системи.

Що ж стосується народовладдя, то ми його розуміємо як адекватну реакцію «влади» на запити суспільства, а з іншого боку, адекватна реакція суспільства на дії «влади». При чому це має відбуватися не як боротьба непримиренних сил, а як взаємодія частин одного організму.

В Україні ситуація не схожа ані на антагонізм, ані на співпрацю суспільства і влади. Скоріше, схожість на автономні стільники.

Разом з тим, в Україні сьогодні ідеальні умови для здійснення реформ. Суспільство не реагує ані на відсутність реформ, ані на їх низьку якість. Вченим важко відповісти, чому ж еліта не прагне здійснити позитивні зміни? Виявляється низка причин:

1. сучасна еліта відбулася завдяки капіталам, які виникли саме внаслідок деформованої державної, політичної,

економічної системи. Тому вони є заручниками природи своїх капіталів. Наведення порядку – означало б боротьбу «власників» із своїми капіталами, зрештою, їх послаблення або знищення;

2. еліта не відчуває себе відповідальною за суспільство;

3. представники еліти не мають відповідних амбіцій здійснити успішний державно-суспільний проект. Поки що успішні проекти обмежуються приватними статками, демонстрацією розкоші, рідше, фінансуванням рідних селищ, будівництвом соціальних об'єктів без зміни системи;

4. еліта ладна створити зону комфорту поза Україною, що і відбувається;

5. суспільство не має системних виражених прагнень. Немає інститутів громадянського суспільства, які б це накопичували і артикулювали ініціативи. Поки що суспільні прагнення перебувають в аморфній формі – «щоб усе було добре».

У таких умовах суспільство не довіряє державним і політичним інститутам. «Влада» робить вигляд, що працює на благо суспільства. При цьому місце для народовладдя відсутнє.

Насправді ми маємо олігархічну систему влади. При якій участь у «владі» або створює, або захищає наявні капітали. Принципово, що природа походження капіталів – від деформації державних функцій. Причому на місцевому рівні віддзеркалюється загальнодержавна модель, своєрідне удільне князівство. В цьому «князівстві» немає потреби здійснювати народовладдя, адже у «князя» і так все добре.

Що ж стосується різнобарвності політичних партій і, ніби, представництва відмінних ідеологічних концепцій, то потрібно розуміти, що в Україні класичних партій немає, а натомість наявні політичні проекти. Останні, як ми розуміємо, хоча не маємо публічних підтверджень, фінансуються через різні структури, але від кількох фінансово-політичних кланів (груп). Саме боротьба між цими «групами» за Україну як донора їх ресурсів призводить до острахів і виведення капіталів за межі України.

Що ж потрібно робити, чи чого очікувати? Чи можна сучасній українській олігархії зробити людське обличчя, як колись говорили про капіталізм з людським обличчям?

1. Сценарій «консервація моделі». Він в принципі нині наявний. Існуюча модель виробила систему самозбере-

ження. В ній практично всі зацікавлені, в тому числі суспільство, яке намагається вибудувати приватне життя так, щоб до нього не втручалися, маючи низький поріг вимог комфорту. При цьому не довіряти державі і десь її обходити. За умови сталого збереження без колапсів сценарій передбачатиме поступальне, хоча і уповільнене, збільшення середнього класу не залежно від сприяння чи протидії, а виходячи з логіки саморозвитку. Важливо було б здійснити легалізацію капіталів і сприяти їх комфортному поверненню в Україну, щоб це стимулювало вітчизняну економіку. Великі, або як ми їх визначали, дикі капітали породжували бізнес ініціативи, тобто реальний економічний сектор, чим змінювали б свою природу, а відповідно, мотивацію і поведінку власників.

2. Сценарій «норманський». Розуміючи хибність і сплюндрованість наявної економічної і політичної системи, віддати в управління значимі сектори. Варіант малоймовірний, оскільки матиме супротив існуючих фінансово-політичних кланів.

3. Сценарій революційний гіпотетично можливий, але до системних змін не призведе. Він забезпечить нищення одних кланів і просування інших, тобто перерозподіл, що означатиме вихід на стартову позицію.

4. Сценарій реформаторський, скоріше за все, буде маскуванням або популізмом, працюючи на реальне самозбереження наявної системи.

P.S.

Парадокс полягає в тому, що всі все знають. Визнаємо, що так не правильно і так далі не можна. Знаємо, як це зробити, і при цьому системних змін не відбувається.

1. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф.М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006.

2. Михальченко М., Андрущенко В. Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії. Т.2. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008.

3. Сенокосов Ю. Власть как проблема. Опыт философского рассмотрения. – М.: Московская школа политических исследований, 2005.